

družeći se sa književnicima kao što su Blez Sandrar, Maks Žakob, Alfred Žari, sa slikarima kao što su Pikaso, Brak, Delone, Šagal. U krugu ovih ljudi prelamele su se stare vrednosti i novi duh neodoljivo nastupao. U kojoj se meri geneza Apolinerovog života može smatrati sažetom istorijom umetničke avangarde s početka našeg veka, pokazuju brojni manifesti, pokrenuti časopisi, predavanja, na kraju i same zbirke pesama u kojima su se najrazličitiji uticaji sabirali u snažnu pesničku individualnost. 1913. god. predstavlja najplodniji trenutak Apolinerovog stvaralaštva. Te godine pojavila su se najznačajnija njegova dela: zbirka pesama »Alkoholi«, zatim knjige »Slikari kubisti« i »Estetička razmišljanja«, kao i manifest »Futuristička antitradicija«, napisana za vodu futurističkog pokreta Marineti. No kolikog god je Apoliner čitavim svojim bićem pripadao novom duhu, njegovi stihovi čuvaju u sebi dubok odjek nekih tradicionalnih pesničkih vrednosti. Tako se on pridružio svim onim velikim revolucionarima u umetnosti koji su svoj potpuni raskid sa tradicijom temeljili na asimilaciji njenih najzreljih plođova. Situiran u određene prostorno-vremenske koordinate, sukob »starog« i »novog« produblijuje se do protivstavljanja najelementarnijih suprotnosti sveg bivstvovanja, do borbe i prožimanja osnovnih ontoloških principa.

Ovu dimenziju pesnikovog stvaralaštva imao je na umu prevodilac Nikola Bertolino, kada je u svojstvu priredivača knjige izabranim Apolinerovim stihovima dao naslov »Red i pustolovina«. Ovo dvojstvo tematizovao je sam pesnik u pesmi »Lepa riodosa«, jednom od svojih poetskih testamentata. Koliko se ovakav naslov nalazi na pravom tragu osnovnog pesnikovog zaveštanja pokazao je Bertolino koliko svojim brijančnim predgovorom, toliko i dragocenim komentarom pesama, koji nas provodi ne samo kroz lirinante pesnikovog sveta, nego i kroz sve odaje bogatog umetničkog života u Parizu onog vremena. Pokazuje se da ćežnja za pustolovnim napuštanjem ustaljenosti i reda ne pripada samo pesnikovom biću, ona je najdublje založena u biću vremena: duh pesnika i duh vremena se poklapaju.

Citavim svojim delom Apoliner je, međutim, težio velikoj sintezi apolonijskog načela reda i dionizijskog izazova za pustolovinom: ne postoji ništa neočekivanje za jednog umetnika koji je gotovo svaku svoju pesmu raspršio u savršen prostorno-vremenski kontinuitet. Ali ovakav utisak samo je prividan. Ako su pojedini delovi pesme zbijala izloženi diskontinuirano, ako čitaocu izgledaju nepopravljivo nepovezani, celina pesme treba da isporuči okvir u kome se fragmenti ujedinjuju u absolutni kontinuum sveprisustva i svevremenosti. I još više od toga: svaka pesma uključena je u jednu univerzalnu celinu, celinu knjige. Komponovanje te celine ima značaj strukturiranja jednog novog kozmosa. Sa stanovišta celine knjige svaka pesma dobija novo značenje, naknadnim zahvatom red trijumfuje nad haosom. Tako načelo kompozicije izmiruje suprotne sile, prisutne jednaku u biću vremena, u duhu pesnika i u strukturi pojedinih pesama. Utoliko je Bertolino u pravu kada za zajednički imenitelj Apolinerovog pesničkog dela predlaže reč »simultanizam«. Slikar Rober Delone upotrebio je istu reč kao oznaku za svoje nastojanje da na istoj slici kombinuje različite vidove likova i stvari. »Ništa ni vodoravno ni uspravno — svetlost sve deformiše, sve razlaže«, pisao je on. Apolinerovo najprisnije prijateljstvo sa Deloneom nije najmanji dokaz identičnosti njihovog postupka: nije, naime, slučajno da se pesnikova opsednutost svetlošću podudara sa slikarjem. »Diskontinuitet, pojedinačnost, podeljenost pripadaju svetu miraku«, piše Bertolino, objašnjavajući srž Apolinerove poetske filozofije, a »prostor plamena je poprište gde gi suprotnosti«.

Bogatstvo koje je Apoliner ostavio pesničkom potomstvu ogromno je. On je prvi izbacio interpunkciju iz pesama (u zbirici »Alkoholi«) i tako postigao efekat više značnosti; prvi je uneo elemente automatskog

pisanja i neobuzdanih asocijacija, čime je neposredno inspirisao nadrealiste, pa je čak i izumeo reč »nadrealizam«; u dodiru sa njim sve je postajalo pesma: od bežične telegrafije do topovskih salvi; svojim *kaligramima* razbio je linearnu jednoobraznost pesme i pokušao da rečima udahne obil slike; najzad, u svom manifestu »Novi duh i pesničke formulisao je principe koji bez ostatka ulaze u svaku kasniju poetiku modernizma.

Zato nije ni čudo da je priredivač knjige »Red i pustolovina« Nikola Bartolino uložio poseban trud da što kompletnejše predstavi našoj publici ovog pesnika koji je jednom napisao:

»Po neki ljudi bregovi su
Što među ljudima se dižu.«

Malo je reći da je on u tome uspeo. Počev od nadahnutog prevoda koji čak i kada mora da odstupi od pesnikove versifikacije, uspeva da, prilagodi ritam Apolinerovog stiha našem jezičkom medijumu (treba naročito istaći prevođenje aleksandrinca našim tri-nastecem); preko pomenutih komentatra i predgovora, do dragocene zbirke fotografija, reprodukcija i faksimila, ova knjiga pruža izvanredan primer svesnog i talentovanog prevođilačkog i kritičarskog rada. Doda li se tome i saradnja Jovana Janjićevića, koji je načinio bibliografiju svih Apolinerovih dela koja su do sada objavljena kod nas, kao i veliki doprinos Žarka Rošulja koji je sproveo grafičku rekonstrukciju »Kalograma«, stiče se celovit utisak o knjizi koja bez ikakve sumnje spada u jedno od najkompletnijih i najbolje opremljenih dela naše izdavačke produkcije.

Milan Mladenović

MIRKO ANDRIĆ GUDŽULIĆ: NEVREME

Prosvjeta, Zagreb, 1975.

Roman *Nevreme* tematski zahvata problematiku prošlih ratnih zbijanja, ali izdvojenu građu, ne ostvaruje u jednom strogo vremenskom kontinuitetu, niti u čvrstim lokalnim granicama, nego sa određenim slobodama, kojima pokušava postići dimenziju univerzalnosti. Kroz izrazito lirske ton soga govorenja, Andrić se nastoji odrediti prema kategorijama zla i dobra u čoveku, prema onim izrazito animalnim nagonima i strastima, koji su još eksplicitniji u vremenu ratnom. Koristeći pomerljivost prostornog manifestovanja događaja (južna Srbija i Srem) autor, postepeno, lokalnu omedenost dovodi do stupnja metafizičke neodredljivosti, a vreme-*nevreme* ovoga romana dobija, do kraja, dimenzije svevremenskog zahvatanja u opštelnjusko.

Koristeći tematiku koja nije nova u našoj literaturi nego, naprotiv, bogato zastupljena u brojnim novelističkim i romaneskim tvorevinama, Andrić je uspeo da je osveti kroz jedan sasvim specifičan postupak. Naime, roman je razbijen na šest segmenta (*Rađanje samo je varka*, *Nevreme*, *Obračun*, *Potera*, *Izgubljen*, *Fraštanje*) koji, na prvi pogled, izgledaju nezavisni jedan od drugoga, međutim, čvrsto ih u jednu integralnu celinu povezuje uzastopno pojavljivanje nekoliko junaka, u situaciji kada u celom delu nema centralno izdiferencirane ličnosti, zatim postupak psihološke karakterizacije ličnosti, dosledno sproveden kroz celo delo, čini značajan impuls u pravcu njegove celovitosti. Posebno pitanje predstavlja problem odsustva klasičnog zapleta u ovom romanu i samo se uslovno može definisati izvestan logičan sled događanja; uhvaćen u fragmentarno razbacanim fabulativnim značama, duboko ispod slojevite strukture teksta. (Oseća se bliski ishod rata, četničke grupacije su razbijene i mnogi od njih prelaze na drugu stranu, u strahu pred sasvim izvesnom smrću, ali ih to ne oslobođa tretata krivice zbog pogrešnog opredelenja. Mu-

čeni slikama nemilosrdnog sećanja, kao kolač Surla, oni želete smrt kao jedini izlaz i otpor zlu u sebi. S druge je strane dobro, ugroženo prisustvom noža i kokarde, a koje simbolično, kroz starca Nikodina, želi da ostvari trijumf pravednosti. Pravda će se i ostvariti, ali ne kroz žuđenu osvetu, za kojom je Nikodin išao, jer veličina dobra nije u snazi kažnjavanja, nego u moći oprštanja.) Ta, krajnje pojednostavljena fabulativna okosnica razrađena je kroz izrazite individualnosti, koje autor ozivljava ne u dijalogu, ne u događaju, nego u intenzivnom razmišljanju, sećanju, strahu. Misao u ovom romanu definiše junake i predočava nam situacije u kojima su i u kojima su bili. Prečenje svesti i psiholoških impulsa čini fleksibilnom vremenskom granicom romana. Otuda u poglavju romana *Nevreme* otkrivamo i prošlost prvog svetskog rata i zbijanja seoskog života pre njega, takođe i trenutke poslednjeg rata — a to sve dato je sa intencijom da se potvrdi istovetnost nesreće, tragičnosti i slojevitosti struktuirana kroz sliku nevremena, oluje koja se spušta sa planine i koja, dolaskom vojnika pljačkaša i palikuća, dobija izrazitu simboličku određenost, da bi se, na kraju, ta slika završila u tragičnom finalu groteskne masovne strasti bikini koju nasilno okončava sveopšti masakr. Tu se brišu granice između prošlosti i sadašnjosti; postoji jedno jedinstveno vreme traganja za čovečnošću, ljubav i klanje otkrivaju se kao dva modusa egzistencije, sve se dotiče sa nadirućom animalizacijom i sve se ljudske vrednosti su u pitanju.

Privid jednostavnog kazivanja, koje je stilska Andrićeva odlika, može da zavede, ali duboko u svojoj idejno-semantičkoj strukturi, kroz razgranatu metaforiku i simboličku, koja se postupno otkriva, *Nevreme* se ukazuje kao alegorijsko govorenje o osnovnim etičkim normama, o sukobima i podvojenosti, o animalnom principu u čoveku koji se bori protiv njegove ljudske prirode, o krivici i ukletosti, o dobru i zлу. Gde su granice vrednosti (bezvrednosti), smisla (besmisla), koji su mogući pravi odgovori u haosu čovekovih razmišljanja, slutnji, strahova i sumnji? Autor ne sugerira zaključak. Njegovo svedočanstvo o (ne)vremenu, koje je čoveka degradiralo i animalizovalo, završava se afirmacijom pozitivnih principa, pružanje potiskuje osvetu, ali pluralizam pitanja i sumnji ne svodi se na jednu jedinstvenu ravan, on ostaje nedorečen, jer takav i čini suštinu slojevitosti bića i sveta. Otuda, na samom kraju, Andrić nas uvodi u metafizički prostor cutanja, močnog mira nad ravnicom, gde se više ništa nečeuje i gde je svaki čovek u situaciji da sam ispisuje monolog vlastite egzistencije, da sam u sebi i van sebe traži i nalazi prave odgovore.

Zora Stojanović

ARNOLD GEHLEN: ČOVJEK (NJEGOVA PRIRODA I NJEGOV POLOŽAJ U SVIJETU)

Predgovor dr Rudi Supek. Prevod Aleksa Buha. Izdanje »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1974.

Biblioteka LOGOS sarajevskog izdavača »Veselin Masleša« stekla je izuzetnu pažnju čitalačke publike štampanjem značajnih dela domaćih i svetskih autora. Izдавanje knjige »Čovjek« Arnolda Gelena je svakako novznačajan poduhvat. Knjiga zaslžuje obimniji pristup ali mi ćemo se pozabaviti onim delovima koji dodiruju teoriju kulture.

Posebno poglavje ovog dela sačinjava obiman Uvod u kome Gelen daje osnovne teorijske postavke. Autor sam govori da je ovaj spis filozofske i naučne i da se kreće u krugu iskustva, analize činjenica ili događaja koji su svakome dostižni ili ih svakako ponovo potvrditi. Tumačeci čoveka kao poseban biološki problem, Gelen ističe da čovek mora protumačiti svoju bit i po tome se prema samom sebi i drugima pona-

šati delatno zauzimajući stanovište. Autor se bavi tumačenjem teškoća oko uspostavljanja filozofske antropologije navodeći da je dosadašnji neuspeh antropoloških celovitih teorija prvenstveno u tome što u jednu takvu nauku nije ušlo više drugih nauka pominjući neke od njih: biologiju, psihologiju, učenje o spoznaji, nauku o jeziku, fiziologiju, sociologiju.

Kritički osvr na Šelerovu shemu stupnjeva zasniva se na tome da treba oboriti prastaru predstavu koja je, kako kaže Gelen, i kod Šelera prisutna u pozadini, po kojoj čovek sjediće u sebi nekakva životna područja koja su u prirodi izgrađena jedna na drugima. Gelen opovrgava i drugu Šelerovu tezu ističući da ne postoji »paralelitet« poretku izgradnje postignuća kako bi za čoveka postojalo nužno takoreći prazno mesto na vrhu. Zato se Gelen zalaže da »antropologija zadobiva svoje polje tek s onu stranu ovih predrasuda i ona mora da istraže na strukturalnom posebnom zakonu, koji je isti u svim ljudskim osobenostima i koji se mora razumjeti iz prirodnog nacrta djelatnog bića«. Gelen već po opovrgavanju Šelerovih stavova definije čoveka kao delatno biće. Time je data oznaka čoveka kao bića koje zauzima stavove, koje nije ustanovaljeno, koje raspolaže (a raspolaže i sobom), dobiva dalje i odlučujuće pojašnjene. Gelen kaže da čovek nije »ukotvijen«, on raspolaže svojim sopstvenim zamislima i obarenostima kako bi egzistirao »on ne živi, kao što objaćavam reći, on vodi svoj život«. Gelen u Uvodu daje pregled antropološke sheme koja će kasnije kroz knjigu biti provedena: »Čovjek je djelatno biće. On nije, u smislu koji će biti bliže određen, »ustanovljen«, tj. on je sam sebi još zadatak — on je, može se takođe reći: »biće koje zauzima stavove«. Razvijajući dalje svoje teorijske postavke Gelen, zaključuje da je čovek taj koji predviđa. On je u stvari Prometej, upućen na udaljeno, na neprisutno u prostoru — vremenu, on živi, u suprotnosti prema životinji za budućnost a ne u sadašnjosti.

Po Gelenu princip *rasterećenja* čini ključ za razumevanje zakona strukture u izgradnji celokupnih ljudskih postignuća, čijem dokazu je posvećen drugi i treći deo ove knjige. Izuzetno značajno mesto u knjizi je ono gde Gelen raspravlja o prirodi i kulturi. Za njega je celokupna priroda koju je čovek preradio, kako bi služila životu, u stvari kultura, a svet kulture je ljudski svet. Za čoveka ne postoji mogućnost egzistencije u nepromjenjenoj prirodi, koja nije »učinjena neotrovnom«, i ne postoji nikakav »prirodni čovek« u strogom smislu, odnosno ne postoji ljudsko društvo bez oružja, bez vatre, bez prerađene hrane, bez krova nad glavom i bez različitih oblika ljudske kooperacije. Kultura je, po Gelenu, »druga priroda«, ili drugačije rečeno ljudska samovoljno obrađena priroda, unutar koje čovek jedino može da živi, a »neprirodna« kultura je ispoljavljivanje jednokratnog čak »neprirodnog« bića u svetu, konstruisanog u suprotnosti sa životinjom. Mesto gde životinja stoji »okolni svet« kod čoveka je svet kulture, odnosno isčešak prirode koju je on savladao i preinačio da služi životu. Gelen ističe da se razlika između prirodnog i kulturnog čoveka pogrešno tumači: »njedno ljudsko stanovništvo ne živi u divljini od divljine, svako ima tehniku lova, oružje, vatrnu napravu. Takođe se ne priključujemo poznatom razlikovanju kulture i civilizacije, koje bi se, pored ostalog, moglo formulisati samo u veoma malom broju kulturnih jezika«.

Kad govori o delanju i jeziku Gelen privata mišljenje Šopenhauera da čovek pomoću jezika dobiva pregled prošlosti i budućnosti, kao i onog odsutnog. On ističe još jednu bitnu činjenicu u postignuću jezika da saopštava intencije, čime se čovek oslobođa još i svog sopstvenog doživljajnog svedeta i postaje sposoban da deluje iz sveta drugih. Govoreći o jeziku Gelen rezimira da »jezik spaja i zaključuje cijelokupan poredak izgradnje ljudskog života kretnji i čula u njihovoj neuporedivoj posebnoj strukturi. U njemu se završava pravac rasterećenja

pritiska od onoga ovde i sada, od reakcije na slučajno predručno. U njemu vrhune procesi spoznaje komunikacije, otvorenost prema svijetu se dovoljno i produktivno savlađuje i mogućna je beskonačnost projekata djelanja i planova. U njemu se zaključuje svako razumijevanje između ljudi u usmjerenošti na zajedničku djelatnost, zajednički svijet i zajedničku budućnost.«

Izlažući dalje svoje tumačenje čoveka, Gelen ističe da čovek mora da spozna kako bi bio delatan a mora biti delatan kako bi mogao da egzistira. Po ovome ključu za razumevanje ljudske porivne strukture je delanje.

Kao bitnu kategoriju antropologije Gelen navodi već ranije pomenuti pojam *rasterećenja*. On nas uči, kaže Gelen, da najveća čovekova postignuća vidimo u vezi sa njegovom sačinjenosću i njegovim elementar-

ključujući institucije, posredstvom kojih »se održava« određeno društvo, u drugom približnom određenju — cjelina svih na tom fundiranim institucija — posljedica — zaključuje Gelen. Da ljudska društva menjaju svoj okolini svet, što je za zoologiju nemoguć pojam, može se po Gelenu dokazati u istorijskim vremenima. Velike seobe u svim nove životne prostore izazivaju potom revoluciju kulture, potpuno preokretanje životnih tehnika i sredstava mišljenja. Za ovo svoje tvrdjenje Gelen navodi brojne prime. Na svakom kulturnom stupnju čovek doživljjava kao delove sveta, sebe, svoje društvo, svoj kulturni milje i njihovu pozadinu, određen pejzaž. Gelen navodi da sam Australijanac shvata svoju domovinu kao deo velike, neodređeno daleko rasprostrte, u predstavi zahvaćene celine, i orientacija u svetu i u značenje čovekovog sveta proteže se potpuno na ovu celinu.

Prema Gelenovom tumačenju simboli se razvijaju u bitno komunikativnom ophodnju. »Intendiranje«, ukoliko protiče u kretnjama glasa, samo i neposredno stvara već simbol, slušani glas, koji prima stvari sa njene strane ophodjeći se sa njom — ono, dakle, samo sebe oseća i istodobno opaža stvar. Gelen kaže da je ovakva vrsta komunikacije u visokom stepenu stvaralačka: »Osjetilna punina svijeta postaje upravo tako da se djelatno uvećava, ali opet se skuplja i zgušnjava u vrlo određene luke simbole — koji su, sa svoje strane, i sami već akcije. To je majstorsko delo ljudskog postignuća: maksimum u orientisanju i simboličiranju istodobno sa najvećima olakšanim raspolaganjem opaženim, koje je riječima na neuporediv način uvučeno u samosjećaj sopstvene djelatnosti.«

Od izuzetne je važnosti da svaka prava upotreba simbola (Gelen za to uzima primer jezika) počiva na uslovu odvojivosti poнаšanja od konteksta bilo koje aktuelne situacije, jer u biti simbola leži upravo to da je upućen na nešto što nije dato i što se ne može zaključiti iz tog konteksta.

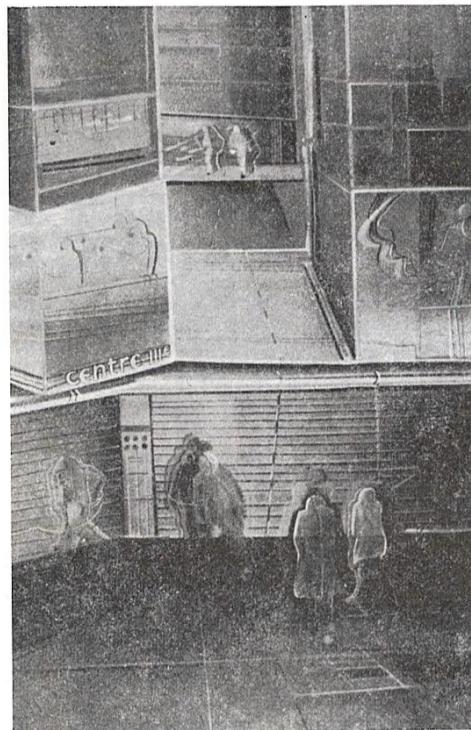
Kada govori o uspostavljanju novih antropoloških kategorija Gelen se zalaže da pojam »iskustva« treba da zameni pojam »stvaranja« u smislu kvaziautomatskog nastajanja novog.

Opšti utisak, posle čitanja studije »Čovjek«, je da Gelen na osnovu kritike Šelerove filozofske antropologije stvara svoju osnovnu koncepciju. Knjiga je ispunjena empirijskim činjenicama ali se dr. Rudolf Supek, pisac izvanrednog pogovora u ovoj knjizi, s pravom pita: »Nije li već socijalna antropologija jednog Levi-Straussa u mnogočemu više »filozofska disciplina«, iako se poziva na egzaktnost, nego Gehlenova »filozofska antropologija«, koja se trudi da asimiliira maksimum empirijskog materijala da bi dokazala u čemu se čovjek razlikuje od životinje.«

Pored obimnog Uvoda Gelenova knjiga sadrži tri dela: Čovekove morfološke osobnosti (I deo); Opažaj, kretnja, jezik (II deo) i Zajconi poriva. Karakter. Problem duha (III deo) iako i već pomenuti obiman pogovor dr Rudolfa Supeka pod naslovom: Empirijska filozofska antropologija Arnolda Gelen-a.

Knjiga će svakako privući važnu čitalaca koje interesuje antropološka problematika ali i ovom prilikom želimo skrenuti pažnju na Supekovu zapažanje koje se odnosi na Gelenovo delo: »Onoga časa kad Gehlen u svojoj antropologiji napušta područja biološko-antrhopoloških razmišljajanja i prelazi na područje povjesnog razvitka, njegovo shvaćanje »djelovanja« (Handlung) ljudske prirode i kulture, dobiva jedno konzervativno i nenačno značenje. To je sepi-stemološki rez« na temelju njegovih vlastitih ideoloških predrasuda.«

Dušan Obradović

nim uslovima života. Izlažući dalje svoje stavove, on ističe da se jedino tako može objasniti ogromna strast sa kojom su sve rane kulture izgradile značajne umetničke oblike, kao npr. magične rituale, uprkos očevidno vrlo sumnjivom empirijskom rezultatu. Kada je reč o mogućnostima moderne antropologije, Gelen ističe da ona može pridodati niz specijalnih kategorija, među njima naročito takve koje su od velike važnosti, jer »protiču« kroz mnoge slojeve. Tumačić Hartmanovo ontološko učenje o kategorijama, Gelen navodi da pomoći kategorije »rasterećenja« može opisati jedan od osnovnih zakona senzornog i motornog života, koji okružuju »slobodan prostor« za pojavu misleće svesti. Uslovi visokih kulturnih tvorevinu leže u neverovatnom stanju ravnoteže mnogih nestabilnosti — kaže Gelen. Time se objašnjavač uvek kratka vremena cvetanja kultura u čemu se Gelen poziva na Tojnibija koji uzima začuđujuće rano propast egipatske kulture, nakon izgradnje piramide.

Gelen ističe da je »kultura« antropo-biološki pojam a da je čovek po prirodi biće kulture. Čovek od sasvim proizvoljne, zatene okoline, planski i predviđajućom promenom stvara svoju kulturnu sferu. »Kultura je, dakle, u prvom približenju, cjelina stvari — sredstva i predstava — sredstva, stvari — tehnička i mišljenja — tehnička, u-